

VOORWOORD

VERHALEN OVER HET VAK

Veel reflexieve aandacht voor de praktijk in dit rijkelijk gevulde zomernummer.

Als eerste onderdeel presenteert de redactie een serie terugblikken op het leven van een kerkelijk opbouwwerker. Drie WKO-leden hebben kortgeleden op een of andere wijze afscheid genomen. Langs drie verschillende wegen krijgen we een beeld van het werk dat zij de afgelopen decennia hebben verricht: een interview met twee actieve gemeenteleden uit de praktijk van Fred Steenwinkel, een openhartig essay van de hand van René Hornikx en een tekenend interview met Hans Pasveer.

Voorts stelt gastschrijver Nico van der Perk een diagnose van het missionair-diaconale werk in Amsterdam. Kerk-zijn wordt hier volop in praktijk gebracht, aldus de auteur. De vooruitzichten voor dit werk zijn gunstig te noemen indien je een hoge waardering voor de zandbak kunt opbrengen.

De discussies rond de presentiebenadering van Andries Baart en het symbool van de herberg (Jan Hendriks) worden voortgezet in respectievelijk een ingezonden bijdrage en een recensie van boek en website.

Tenslotte wordt u in de vaste rubrieken 'Van het bestuur' en 'Beschikbare materialen' op de hoogte gebracht van de nieuwste ontwikkelingen en uitgaven.

Uit dit alles rijst een beeld op van kerkelijk opbouwwerkers als mensen met hart voor hun vak, dat bestaat uit inspireren en reorganiseren, met mensen oplopen en hun geloof stimuleren. Daarbij lopen de werkers aan tegen allerlei persoonlijke, kerkelijke en maatschappelijke beperkingen. Maar de mogelijkheden lopen evenzeer uiteen.

Kees de Groot

VAN HET BESTUUR

In april kwam het WKO-bestuur bijeen, voor het eerst was Jeannet Bierman daarbij aanwezig. Jeannet werkt bij het Regionaal Dienstencentrum van de SoW-kerken in Zuid-Holland en kijkt naar kerkopbouw vanuit een missionaire invalshoek. Het is de bedoeling dat zij in de bestuursvergadering van oktober wordt voorgesteld als opvolgster van Otto Sondorp.

Twee komende studiedagen werden besproken. De eerste op 3 juni in Amersfoort met als titel 'Verhalen voorop', waarin de spanning tussen bezieling en organisatie verder wordt gethematiseerd en de laatste boeken van René Hornikx en Hans Pasveer aan de orde komen. Inmiddels heeft iedereen de uitnodiging ontvangen.

De tweede studiedag gaat vooraf aan de jaarvergadering op 2 oktober a.s. Afgesproken is dat daar de ontwikkelingen in het seculiere opbouwwerk aandacht zal krijgen. Nader bericht volgt!

Besloten werd verder om de werkgroepen Praktijktheorie en Theorieontwikkeling in elkaar te schuiven. De beschrijvingen van beide werkgroepen kende nogal wat overlap, vandaar. De Vinex-begeleidingsgroep gaat zelfstandig verder als een klankbordgroep die tweemaal per jaar bijeen komt. De werkgroep 'kleine kerkgenootschappen', bestaande uit vertegenwoordigers van vijf kleine kerkgenootschappen, is op uitnodiging van het bestuur voor de tweede keer bij elkaar geweest. In hoeverre zijn kleine kerkgenootschappen nog gemotiveerd om hun eigen identiteit te profileren in Vinex-locaties. De antwoorden waren verschillend; de deelnemers gaven aan dit initiatief tot een rondetafelgesprek te waarderen.

Op 28 maart nam WKO-lid Jan Jonkers afscheid als docent godsdienstsociologie in Kampen, met een symposium over trends in de samenleving en de gevolgen voor het functioneren van predikanten en de gevolgen voor de opleidingen.

Een maand later nam WKO-lid Fred Steenwinkel in Zaandam afscheid van de Samen op Weg-dienstenorganisatie met een lezing getiteld *Kerkopbouw: met perspectief werken aan de toekomst*. Bij beide gebeurtenissen was het WKO vertegenwoordigd.

Op dezelfde dag vond de presentatie plaats van twee boeken van René Hornikx: Een huis vol verhalen en Het geloofsgesprek. Over beide boeken verder in dit nummer meer informatie.

Bij deze gelegenheid was Joris Vercammen mede namens het WKO daar aanwezig.

Peet Valstar

WAT HEEFT DE BEGELEIDING VAN HET LANDELIJK CENTRUM VOOR GEMEENTEOPBOUW VOOR U BETEKEND?

De redactie had Fred Steenwinkel gevraagd als vervolg op een interview met hem een reflecterend artikel te schrijven over de begeleiding door het landelijk dienstencentrum van een plaatselijke gemeente. In plaats daarvan stelde hij een alternatief voor: ga naar een plaatselijke gemeente die door mij begeleid is en vraag hen naar de zin en de betekenis van de landelijke begeleiding.

Zo kwam ondergetekende in gesprek met twee actieve vrijwilligers in de Verenigde Protestantse Gemeente Zaandam, de één hervormd - Jaap Broekhuizen - de ander gereformeerd - Bert Boer. Beiden al jaren actief in het samen-op-weg proces. Ze wilden graag duidelijk maken wat zij aan de begeleiding 'van het land' gehad hebben.

Achteraf gezien sluit dit gesprek prachtig aan bij de vraag die Kees de Groot in de vorige Nieuwsbrief opriep: Kerkelijk Opbouwwerk uit de tijd?

Hoe verliep het Samen-op-Weg proces in Zaandam en wat was de rol van de begeleider?

In de eerste helft van de negentiger jaren van de vorige eeuw startte in Zaandam het SoW-proces: de plaatselijke Hervormde Gemeente en de Gereformeerde Kerk - later ging ook de Evangelisch Lutherse Gemeente meedoen - deden de eerste stappen om naar één protestantse gemeente te groeien. In 1994 deed Zaandam een beroep op het toenmalige Centrum voor Gemeenteopbouw van de Gereformeerde Kerken in Leusden. De vraag van de overkoepelende kerkenraden (kerkbesturen) in een gezamenlijke brief was: willen jullie ons helpen en begeleiden bij het vormgeven van het proces van samengaan. Het - landelijke - Centrum voor Gemeenteopbouw bood aan een onderzoek te doen naar een aantal nader te benoemen aspecten in onze beide kerkgemeenten ten behoeve van de voortgang van het samen-op-weg proces in Zaandam. In het eerste gesprek - met Fred Steenwinkel - is gezamenlijk de rol van de landelijke begeleider vastgesteld. Hij is adviseur en de kerkenraden zijn eindverantwoordelijk. Er is toen een commissie ingesteld: de beleids- en adviescommissie en men is van start gegaan. In de drie jaar daarna - het plan was twee jaar, maar er kwam een jaar bij omdat de keuze van de kerkgebouwen moeilijk was - heeft de commissie samen met de landelijke begeleider allerlei zaken doorgeëxerceerd en daar kwam een rapport uit 'Terug naar de toekomst. Werken aan identiteit en organisatie van protestants gemeente- zijn in Zaandam tot 2005.' Om dat te bereiken heeft de commissie samen met de landelijke begeleider zeker één keer in de vier tot zes weken om de tafel gezeten in Zaandam.

De landelijke begeleider hielp ons de verschillende aspecten te onderscheiden en hielp ons objectiverend te kijken. Bovendien haalde hij er, ook van het landelijk Centrum voor Gemeenteopbouw, twee specialisten bij die deelgegevens voor ons verzamelden. De één maakte een demografisch rapport van de kerkelijke en burgerlijke gemeente Zaandam. Hoe zit de burgerlijke gemeente Zaandam in elkaar, hoe ontwikkelt de bevolking zich? Welke leeftijdsopbouw is te verwachten? Welke ontwikkelingen zie je in de samenleving? Hoe zit de kerkelijke gemeente in elkaar? Hoe verhoudt zich de leeftijdsopbouw van de kerkleden ten opzichte van de leeftijdsopbouw van de burgerlijke gemeente Zaandam? Wat betekent dat voor de te verwachten kerkparticipatie, uitgaande van de gegevens van 1996 voor de komende periode tot 2005.

De andere specialist die er bijgehaald werd - een architect die toen verbonden was aan het Centrum van Gemeenteopbouw - speelde een actieve rol inzake de gebouwenkeuze. Hij heeft alle kerkelijke gebouwen bekeken, daar een objectief advies bij geschreven over de mogelijkheden van deze gebouwen, over mogelijke aanpassingen en onderhoudskosten, over de functionaliteit en de historiciteit, enz. Hij heeft dat gedaan in samenspel met de mensen uit Zaandam die betrokken zijn bij het beheer van de gebouwen. Daar kwam een rapport uit met afgewogen voorstellen voor de gebouwenkeuzes.

Dat drietal - de permanente landelijke begeleider en de twee specialisten - betekende voor ons een grote steun, juist door hun objectiviteit. Zij waren niet aan de plaatselijke situatie gebonden, hadden veel

ervaring in andere kerkelijke gemeenten en konden ons helpen op een open frisse manier naar onze eigen situatie te kijken.

Kwam daarbij ook de inhoud van kerk-zijn aan bod?

In die tijd was men in Zaandam, zowel hervormd als gereformeerd, en ook per wijk, ieder bezig met nadenken over nieuwe vormen van kerk-zijn. Iedereen begreep toen al, los van bezuinigingen die er aan zaten te komen, dat men niet meer voortgaand kerk zou kunnen zijn op de manier waarop men dat gewend was. Natuurlijk waren er onderlinge verschillen, maar de hoofdlijn was toch: hoe kunnen we minder naar binnengericht kerk-zijn? Daar speelde de landelijke begeleider op in en legde ons als bezinningspunt de vraag voor hoe je in deze tijd zo kerk kunt zijn dat je aantrekkelijk bent voor buitenstaanders. Het ging om concentratie en vernieuwing. Er kwam een aparte werkgroep 'visie en beleid'. Daarbij werd teruggesproken op het bijbelgedeelte uit het boek Handelingen over de eerste gemeente en we maakten gebruik van een korte notitie van Fred Steenwinkel 'Geloven in de toekomst' over de kerk als beweging, de kerk als gemeenschap en de kerk als organisatie. Dat werkte inspirerend en hielp ons om keuzes te maken.

Verder dacht hij met ons na over de organisatiestructuur. Hij heeft in zijn Leusdense tijd (dus voor het Centrum voor Gemeenteopbouw opging in het Landelijk Diensten Centrum van de SoW-kerken in Utrecht) een handboek samengesteld 'Samenspel met perspectief'. Daar hebben we veel uit kunnen halen. We kwamen tot een functionele invulling van de structuur en hebben met zijn inbreng lang gediscussieerd over wat het beste model voor Zaandam zou zijn. We hebben nagedacht over de organisatorische invulling van de kerkenraad en gekeken hoe vertegenwoordigers van taak- en werkgroepen hun inbreng konden hebben.

Waarom gingen jullie naar het (gereformeerde) Centrum voor Gemeenteopbouw?

We gingen met onze vraag naar het landelijke Centrum voor Gemeenteopbouw van de Gereformeerde Kerken. De Nederlandse Hervormde Kerk kon zo'n voorziening niet bieden. Vlak na de Tweede Wereldoorlog was de Hervormde Kerk wel volop betrokken bij gemeenteopbouw. Denk aan Kreamer, Kerk en Wereld, de wika-opleiding. Dat is later verdwenen en begeleiding bij kerkelijke opbouwprocessen, zoals het gereformeerde Centrum voor Gemeenteopbouw die bood, kon de Hervormde Kerk niet bieden. In die zin was Fred Steenwinkel iemand met een uniek aanbod. Hij kreeg vanuit zijn Centrum ruimte om veel tijd in een plaatselijke gemeente te steken. Zijn begeleidende taak is afgerond in mei 1999. In het jaar daarna is hij nog een keer teruggeweest voor de begeleiding van een workshop voor allerlei ambtsdragers en betrokken gemeenteleden over visieontwikkeling. Nu is dat meer een taak voor het Regionaal Diensten Centrum.

In de tijd dat het Centrum voor Gemeenteopbouw functioneerde konden we daar een beroep doen op intensieve begeleiding.

Wat betekende die begeleiding? Wat heeft Zaandam nu aan extra's gekregen, boven op wat de capabele mensen in Zaandam zelf konden?

De landelijke begeleider kon goed luisteren naar de verschillende stemmen en zich verplaatsen in de achtergrond van waaruit zaken naar voren werden gebracht. We hadden dus allemaal, ook in onze verschillen – persoonlijk en qua kerkelijke achtergrond - het gevoel dat we gehoord werden en dat het van belang was wat we zeiden. Hij hield ons de spiegel voor en hielp ons naar elkaar te luisteren. Daarnaast nam hij serieus wat ingebracht werd en kon tegelijkertijd schiften wat belangrijk was en wat niet belangrijk was. Hij deed dat duidelijk en hielp ons daarmee om knopen door te hakken. Zijn methode van werken was voor ons ook duidelijk: hij schreef geen lange verhalen, maar vatte zaken samen in kernwoorden en lichtte dat toe met sheets. We werden daardoor bepaald bij de kern van de zaak.

Wat ons geboden werd in die advisering, was:

- . theologische bezinning
- . hulp bij de organisatorische opzet
- . agogische hulp om er samen uit te komen

plus als extra via twee specialisten:

- . inzicht in demografische gegevens
- . overzicht van ons totaal aan gebouwen om tot keuzes te kunnen komen.

Dat vormde een geïntegreerd aanbod, via één persoon ons aangereikt. Daar hadden we wat aan.

Is zo'n geïntegreerd aanbod nog steeds in de aanbieding?

Het Centrum voor Gemeenteopbouw bestaat niet meer en is een werkveld van het Landelijk Diensten Centrum geworden. Ook zijn er bezuinigingen doorgevoerd. We kunnen nu terugvallen op het Regionaal Diensten Centrum, maar kan het RDC dit geïntegreerde aanbod leveren? En we hadden er wat aan omdat de begeleiding zo intensief en langdurig was.

Kerkelijk opbouwwerk uit de tijd?

Deze Zaandammers vinden van niet. Refererend aan het artikeltje van Kees de Groot in de vorige Nieuwsbrief: Zij hebben aan hun landelijke begeleider ervaren dat hij met hen in gesprek ging, constateerde wat zij werkelijk nodig hadden en hen hielp om verder te komen naar hun doel. Hij deed dat professioneel en met een missie. Hij stond voor kerkvernieuwing en bracht dat in in de discussies die zij zelf voerden, zonder de verantwoordelijkheid over te nemen.

Zaandam laat zien hoe belangrijk het is dat deze steun geboden kan worden. Zo'n geïntegreerd product, zeggen deze bestuurders, hebben bijna alle plaatselijke gemeenten nodig.

Jan Roest

HET VUUR BRANDEND HOUDEN

Een terugblik op meer dan twintig jaar werken als opbouwwerker in kerkelijk verband.

Op de laatste donderdag van april in het jaar 2003, gaat de telefoon over. Het is buiten mooi weer. De zon is net over haar hoogste punt heen. Ik neem de hoorn van de haak, groet en krijg antwoord op mijn begroeting: “Goede middag met Marianne Jongerius “. Na de gebruikelijke belangstelling naar elkaar, vraagt Marianne: “René zou jij een terugblik willen schrijven over je tijd als opbouwwerker. Als redactie hadden we graag een bezinnende bijdrage. Met daarin belangrijke ontwikkelingen op het vlak van kerkopbouw. Er mogen ook praktische zaken in staan. We wilden een interview met je houden, maar in het volgende nummer staat er al een. En in de redactie zeiden we tegen elkaar ‘René schrijft toch gemakkelijk’. Vandaar deze vraag aan je.”

Ik was even stil. Mijn bereidheid om positief in te gaan op het verzoek van Marianne kreeg de overhand. Maar voor ik op haar vraag in kon gaan, zei ze: “Ik kan me ook voorstellen...” en ze verbeterde zich in “wij kunnen ons ook voorstellen dat het voor jou op dit moment emotioneel te belastend is”.

Zonder overleg is, aan drie personen die werken in de pastorale dienstverlening in het bisdom van ‘s-Hertogenbosch, op 20 maart 2003 medegedeeld dat ze per 1 augustus 2003 zijn ontslagen. Als ontslaggrond werd aan mij medegedeeld: ‘de leiding van het bisdom heeft onvoldoende vertrouwen in je’.

“Marianne, ik schrijf een artikel. Wanneer zou je mijn bijdrage graag hebben? (...) Ik zorg ervoor dat je mijn tekst ontvangt, op uiterlijk de 23ste mei.”

Mijmering over opbouwwerk

Enkele uren later reed ik naar huis. De zon stond nog steeds strak aan de hemel en ik dacht na over mijn periode als opbouwwerker. In de jaren tachtig sprak ik bij voorkeur over ‘pastoraal opbouwwerk’¹, de volgende tien jaren kenmerken zich door het gebruik van de term ‘kerkelijk opbouwwerk’² en de laatste jaren stond mijn werken sterk in het perspectief van ‘reorganiseren’. Dit niet omdat ikzelf dat zozeer wilde als wel dat de leiding van het bisdom hierop aandrong. Mijn intentie ging eerder in de richting van het revitaliseren van parochies, uitgaande van de huidige werkelijkheid, die parochies uitdaagt elkaar op te zoeken om samen te werken. Ik voel me intentioneel dus meer verwant met de optie voor de toekomst van parochie en gemeente zoals Jan Hendriks deze in zijn twee laatste boeken heeft uitgewerkt³. In dit spanningsveld heb ik het moeilijk gehad. Er werd veel gevraagd van mijn uithoudingsvermogen. Vaak heb ik mezelf de vraag gesteld: ‘Hoe lang houd ik dit nog vol?’ “Volharding”, zo schrijft Hans Pasveer “betekent uithouden, de vreemdheid van mezelf, van de ander, van de vreemde buitenwereld. Volharden kost pijn en moeite, gaat vaak gepaard met niet weten hoe het moet en wanneer het genoeg is. Is de spanning uithouden en niet voortijdig en ongeduldig naar oplossingen grijpen die geen oplossingen zijn. Is leegte verdragen en niet opvullen door het grote vraagteken dat de leegte verbeeldt”⁴.

¹ Goedhart, B., *Gemeenteopbouw. Om dienende, vierende, lerende en delende gemeente te worden*, Kok, Kampen, 1984, blz. 10
In dit boek spreekt Goedhart over ‘gemeenteopbouwwerk’ en hij omschrijft het als volgt: “Het gemeenteopbouwwerk wil de gemeente systematisch helpen om werkelijk gemeente van Jezus Christus te worden in deze tijd.”

² Weverbergh, R., *Bouwen met beelden. Onderzoek naar theorie en praktijk van kerkopbouw*, Gooi en Sticht, Baarn, 1992, blz. 12

“Kerkelijk opbouwwerk is een activiteit van kerkelijke actoren, al dan niet professioneel geschoold of aangesteld, die een kerkelijke gemeenschap vitaliseert. Met dit doel worden zowel interne als externe problemen opgelost en gewenste situaties gerealiseerd, gericht op het ontwikkelen van een christelijk ecclesiale identiteit. Nader bepaald is deze activiteit gekenmerkt door communicatieve en methodische kwaliteiten.”

³ Hendriks, J., *Gemeente als herberg. De kerk van 2000 – een concrete utopie*, Kok, Kampen, 1999

Hendriks, J., *Op weg naar de Herberg. Bouwen aan een open kerk*, Kok, Kampen, 2002

⁴ Pasveer, H., *Een toch... Over volharding bij tegenslag*, Kok, Kampen, 2003, blz. 203

En toch... heb ik opbouwwerk verstaan en als opbouwwerker gewerkt vanuit een dubbele beweging. Op de eerste plaats is opbouwwerk voor mij een methode, een techniek. In de methode sprak me het planmatig en procesmatige werken sterk aan. Deze methode sluit aan bij mijn visie op kerk-zijn en parochie-zijn: kerk ontstaat steeds opnieuw, parochie is voor mij ten diepste getekend door 'onderweg zijn'. Het beeld 'Volk Gods onderweg', overigens een Oudtestamentisch beeld, sluit zeer goed aan bij mijn levens- en geloofshouding.

Op de tweede plaats is opbouwwerk voor mij ook een levenswijze geweest om te zoeken, met hen waarmee ik onderweg mocht zijn, naar wat we samen delen. Opbouwwerk is zoeken naar het gemeenschappelijk. Wat mensen gemeen hebben, bindt en verbindt. Het gemeenschappelijke is het cement voor het laten geboren worden van gemeenschap. Soms ontstaat uit het gemeenschappelijke een gelegenheidsgemeenschap, soms een gemeenschap met een netwerkachtige structuur of een gemeenschap die voor langere tijd stand houdt en alle andere denkbare vormen van gemeenschap. Telkens zal het gaan, in mijn overtuiging, om het ontwikkelen van een communicatief geloofsmilieu. Of zoals Mgr. Huub Ernst⁵ aangeeft zal de parochie van de toekomst een 'milieu van geloof' zijn. En in het verlengde hiervan, geeft Hans van der Ven aan, dat de voornaamste functie van de kerk 'de religieuze communicatie' is.⁶

Pastoraal opbouwwerk

Het was druk op de weg. De zon brandt ongenadig op mijn hoofd. Zweetdruppels drijven over mijn rug omlaag. De vorige overdenking laat ik met de zweetdruppels wegdrijven. 'Pastoraal opbouwwerk' komt eigenlijk het dichtst bij wat ik heb willen doen. De nadruk valt op beide woorden. 'Pastoraal', pastoraat is voor mij 'herderen'. Als gelovigen zijn we 'herder' voor elkaar. Dit in de bijbelse betekenis van omzien naar je zuster en je broeder. Ervoor zorgen dat niemand verstrikt raakt in de dodelijke omsingeling van de eenzaamheid. Dit vanuit de overtuiging dat God niemand in de steek laat. Ik ben ervan overtuigend geraakt dat God ons zoekt. De Levende wil met ons in contact treden, zoekt communicatie. De Eeuwige begint zijn geschiedenis met ieder mens afzonderlijk, zoals hij eens begon met Abraham. Abraham wordt geroepen weg te trekken uit alles wat hem dierbaar was. Abraham geeft gehoor aan God. Hij trekt weg. Abraham moet een geweldig geloof en vertrouwen hebben gehad in zijn God!

'Opbouwwerk' wil ik graag vertalen met 'gemeenschap(pen) vormen'. Een kring vormen van mensen die de zorg voor elkaar delen. Een kring vormen met mensen die, op welke wijze dan ook, gehoor geven aan Gods oproep. Het moeilijke van opbouwwerk heb ik gevonden en vind ik nog steeds is het vormen van een kring met 'boeren, burgers en buitenlui'. Met alle mensen die gehoor geven aan de roep van God.

Het laatste stukje van de terugreis verliep voorspoedig. Ik sprak met mezelf af om de bijdrage te beginnen met een doorsnee reactie van een lid van het parochiebestuur, nadat ik me aan hen had voorgesteld.

Is pastoraal opbouwwerk wel zo duidelijk voor ieder?

"Je stelt je voor als 'stafmedewerker voor parochieopbouw' van het bisdom. Bij stafmedewerker kan ik me iets voorstellen. Iemand die de directie helpt met het ontwikkelen en implementeren van haar beleid. 'Parochieopbouw', roept in de context van de parochie bij mij niets op. Wat moet je opbouwen? De gebouwen staan er. Je zou voor mij heel iets anders moeten doen. Kijk ik ben al enige jaren lid van het bestuur. We hebben in de parochie, voor zover ik deel uitmaak van het bestuur, het een en ander gedaan. Over middelen en gebouwen heb ik aardig zicht en inzicht gekregen. Maar over pastoraat of wat de pastoor in feite doet, daarover heb ik niet zo'n inzicht. Behalve dat ik kan tellen hoeveel vieringen er zijn in het weekend en hoeveel sacramenten er in een bepaalde periode zijn toegediend. Maar wat onze pastoor verder doet, daar heb ik geen weet van. Ik kan er mij ook niets bij voorstellen. En vervolgens heb ik ook ogen en oren. Ik hoor en zie. Onze pastoor preekt niet slecht. Het aantal mensen dat naar de vieringen komt en op andere wijze bij de parochieactiviteiten is betrokken, loopt gestaag terug. De vrijwilligers die actief zijn, werken hard en met veel inzet. Soms gaat er meer bezieling uit van gewone

⁵ Ernst, H., *De pastorale arbeid in de negentiger jaren*. Uitgave Bisdom Breda, 1991

⁶ Ven, v.d., J., *Ecclesiology in context*, Kok, Kampen, 1992

actieve gelovigen dan van pastorale beroepskrachten. En op mijn werk en op verjaardagen hoor ik ‘over’ de kerk praten. Het falen van kerk en parochie vormt hier een dankbaar onderwerp. Ik heb geen zin meer om op die schimpscheuten in te gaan. Duidelijk is dat de parochie niet aantrekkelijk overkomt. En met deze laatste opmerking druk ik me nog heel voorzichtig uit.”

Menigmaal ben ik naar aanleiding van een dergelijke opmerking rond ‘opbouwwerk’ met parochianen in gesprek gegaan. Het was steeds mogelijk te verhelderen dat het ging om met de (on)mogelijkheden van de parochianen een geloofsgemeenschap te vormen. Vaak heb ik de term opbouwwerk ingeruild voor ‘gemeenschapsvorming’. En dan het vormen van een geloofsgemeenschap waarbij de gelovigen zelf subject zijn⁷. Ik heb me steeds toegelegd op het aanreiken van ondersteuning (in welke vorm dan ook) zodat gelovigen zelf in staat zijn gemeenschap te vormen. Dat aanreiken van steun is niet altijd gemakkelijk. Soms deed ik het liever zelf, in hun plaats, omdat ik het gevoel had dat het dan sneller zou gaan. Het tegendeel is waar. Slechts op het ritme van de traagste kom je in dit verband het snelst vooruit. Twee punten komen hier naar voor waarop ik terug wil kijken. Welk materiaal heb ik aangereikt? En welke rol heb ik gespeeld in processen van parochieontwikkeling?

Wat aan de afgelopen 14 jaar voorafging?

Als opbouwwerker ben ik zo’n beetje uit de hemel komen vallen. Na mijn opleiding in Leuven kwam ik in een Brabantse parochie terecht met een grote nieuwbouwwijk. In die nieuwbouwwijk moest ik gaan werken. De pastores zeiden tegen mij bij de aanname: ‘Je moet wel van pionieren houden. Maar omdat je uit België komt, zal je dat...’. Later begreep ik dat ze met pionierswerk, opbouwwerk bedoelde. Ik denk dan ze dat toen ook niet wisten. Na enkele jaren, vooral importeren van bestaande pastorale modellen en activiteiten in de nieuwbouwwijk, kwam ik tot de ontdekking dat in een nieuwbouwwijk op een andere wijze moet en kan worden gewerkt. Ik ging een cursus volgen in het Bekkersinstituut (verbonden aan de Katholieke Universiteit Nijmegen) in Nijmegen over, jawel ‘pastoraal opbouwwerk’. Daar kwam ik op een meer gestructureerde wijze in contact met ‘opbouwwerk’. De methode van gepland veranderen, gebruik maken van de kwaliteiten van mensen zelf, stimuleren van medeverantwoordelijkheid van gelovigen, uitgaan van een visie op parochie als gemeenschap en vooral gelovigen helpen in het ontwikkelen van een eigen geloofstaal, zijn elementen geweest die ik in die cursus ben gaan waarderen. Het zijn stuk voor stuk factoren die kunnen bijdragen aan het vormen van een zelfstandige geloofsgemeenschap, die zich ontwikkelt op het ritme van de tijd.

Opbouwen op het ritme van de tijd.

Dat ritme van de tijd, wordt bepaald door de ontwikkelingen in kerk en samenleving. Beide ontwikkelingen, grijpen in elkaar in en hebben grote invloed gehad in de periode van ruim 14 jaar waarin ik als een ‘echte opbouwwerker’ aan de slag ben geweest. De samenleving heeft zich intussen ontwikkeld tot een postmoderne maatschappij die ik wil typeren met drie kernwoorden: verbrokkeling, individualisering en zoekend naar zin (spiritualiteit). De ontwikkeling in de Rooms Katholieke Kerk laat in deze periode een restauratieve tendens zien. Hierdoor wordt de inbreng van de gelovigen gereduceerd ten voordele van de centrale plaats van de priester. En daarnaast zie ik dat in de kerk veel nadruk wordt gelegd op het instandhouden van het instituut ten nadele van het ontwikkelen van een visie of het nadenken over de bijdrage die de parochie heeft aan de samenleving.

Terug naar mijn twee gestelde vragen over materiaalontwikkeling en de rol die ik in opbouwprocessen heb opgenomen.

Wat materiaalontwikkeling betreft zie ik in de periode 1989 tot 2003, materiaal uit mijn handen komen dat gelovigen kunnen gebruiken om hun parochie vorm te geven naar hun maat, naar materiaal dat sterk

⁷ Tijdens het Tweede Vaticaanse Concilie stond de vraag: Hoe kunnen we de parochie bij de tijd brengen?, centraal. Het antwoord op deze vraag is vervat in een nieuwe visie op kerk, namelijk ‘Gods volk onderweg’. In deze visie zijn parochianen een WIJ, inclusief de pastor (en andere pastorale beroepskrachten). Bij deze visie voel ik me zeer verwant. Het antwoord op de vraag is door de concilievaders slechts gedeeltelijk van een antwoord voorzien. Ik verwijs naar de volgende auteur om hierover meer te lezen.

Van Waelderden, E., Veertig jaar na Lumen Gentium: de onvoltooide symfonie, in: *Collationes*, jrg. 33, 2003, nr. 1, blz. 33 - 57

gericht is op het ontwikkelen en onderhouden van een visie op parochie. En deze beweging houdt gelijke tred met ontwikkelingen in kerk en samenleving. Alleen stel ik vast dat het niet gemakkelijk is tegen ontwikkelingen in te werken. De laatste jaren heb ik materiaal samengesteld om het geloof van gelovigen en vrijwilligers te verdiepen⁸. Dat heb ik gedaan om vanuit deze geloofsverdieping te komen tot vernieuwing van de parochie. En omdat het beleid van het bisdom meer in de richting ging van restauratie en behouden wat we hebben.

De achtergrondgedachte bij het ontwikkelen van materiaal is steeds geweest om mijn kennis ter beschikking te stellen, zodat anderen er gebruik van kunnen maken. In sommige situaties heeft dat uitstekend gewerkt. Op andere plekken heeft het alleen bijgedragen aan het vullen van de boekenkast. Er is nog een effect dat ik waarneem: vrijwilligers hebben de mogelijkheid gekregen hun vaardigheden verder te ontwikkelen en hebben een eigen geloofstaal leren ontwikkelen. Ontwikkelen van materiaal alleen is niet voldoende.

Welke rol heb ik in opbouwprocessen op me genomen?

Op deze vraag is geen eenduidig antwoord te geven. In veel processen neem je verschillende rollen op je. Zelf heb ik er steeds naar gestreefd om me zo snel mogelijk overbodig te maken. Het beeld dat ik van mezelf als opbouwwerker heb, is het beeld van de middeleeuwse heks. Een heks zit op de erfafscheiding. Ze heeft kennis van twee werelden, de wereld van de mensen en de wereld van de leiding (parochie, dekenaat, bisdom, burgerlijke gemeente, land). In mijn situatie heb ik kennis van de parochie (het dekenaat en het bisdom) en de wensen en problemen van die parochie en ik heb kennis van de mogelijkheden uit andere parochies en het bisdom. Mijn rol is geen andere dan aanreiken van mogelijkheden aan gelovigen om zoveel mogelijk zelf de parochie te ontwikkelen die men graag wilden, binnen de context van kerk en samenleving. En die rol ging me goed af. En in dit proces van overbodig maken, nam ik meerdere rollen op me: convocator, gespreksleider, verslaglegger, procesbegeleider, procesbewaker, informant, expert, conflictoplosser, pastor.... In het proces naar zelfstandiging van de groep heb ik al deze rollen aan henzelf, gedoseerd terug gegeven. Soms vond ik het knap lastig om al deze rollen te verdelen. En het is een hele kunst en kunde om zelf verschillende rollen te spelen.

De rollen die gespeeld moesten worden, in een bepaald proces, heb ik op me genomen omdat ik vind dat in een groep waarmee ik werkte, enkele niveaus tegelijk aandacht moesten krijgen. Belangrijk vond en vind ik dat er een goede sfeer in de groep waar ik mee werk, ontstond en ontstaat. Mensen die lid zijn van de groep, moeten met plezier naar de bijeenkomsten komen. In de groep moet iets voelbaar zijn van 'wij zijn samen kerk'. Als de sfeer in een groep goed is, kun je veel bereiken. Het tweede wat ik wilde is dat de groep een goede taakopvatting heeft. Dat we samen staan voor het uitvoeren van de taak die we op ons hebben genomen en die taak dient te worden uitgevoerd in goed overleg met de opdrachtgever. Op de derde plaats wil ik in een groep aandacht hebben voor ieder lid van de groep. Elk groepslid zit er voor het uitvoeren van de taak, maar zit ook met zichzelf in de groep. Iedereen heeft voldoende aandacht nodig om deel te nemen aan de groep en niet opgeslokt te worden door privé-vragen. En ten slotte wil ik het verhaal van God met ons verweven met de vragen waarover we wakker liggen. Geloof en leven met elkaar verbinden vind ik het belangrijkste in opbouwprocessen. Als gelovigen leven naar de opdracht van God ontstaat er een wereld waarover Jezus met passie gesproken heeft.

Waar ligt mijn hart?

Hierin ligt mijn roeping: het begeleiden van processen die tot een omvorming leiden, op de eerste plaats bij individuele personen en vervolgens bij groepen en gemeenschappen. Opbouwprocessen moeten ons vormen naar de maat van God, binnen de context waarin we leven en met de (on)mogelijkheden die de parochie aanreikt⁹. Ikzelf maak steeds deel uit van wisselende groepen. Groepen waarin ik me thuis voel en waarvan ik afscheid neem. Hoe houd je dat vol of waardoor laat je je leiden? Deze vraag is me vaak gesteld. Ik heb over deze vraag regelmatig nagedacht. Drie elementen zijn hierin belangrijk voor mij. Op de eerste plaats spreken over geloven. In alle processen zoek ik naar mogelijkheden om samen over ons geloof te spreken. In de ene groep kan dat heel uitdrukkelijk. In andere groepen is er een aanleiding

⁸ Hornikx, R., *Spiritualiteit als motor tot vernieuwing. Een model voor parochie en gemeente*, Kok. Kampen, 2002

⁹ Hierover kunnen we lezen in de laatste boeken van Jan Hendriks, zie noot 3.

nodig. Soms spreken we ter loops over geloven. Zelf ben ik alert en attent om elke gelegenheid aan te grijpen over 'geloven' in dialoog te gaan. Geloofsuitwisseling ervaar ik als groepsbindend en motiverend. En het heeft altijd zijn invloed op het verloop van het proces¹⁰.

Op de tweede plaats zijn mij bepaalde verhalen uit de Schrift dierbaar geworden. Sommige verhalen of beelden gebruik ik als metafoor. 'Woestijn' en 'ballingschap' zijn twee metaforen waarmee ik graag werk. Tot mijn favoriete verhalen horen o.a. de samenvattingen van het leven van de eerste christenen, de vergelijking die Paulus maakt tussen het menselijke lichaam en christelijke gemeente, de roeping van Abraham en het Emmaüsverhaal.

Op de derde plaats vind ik een groep of team belangrijk waarmee je lief en leed kunt delen. Een groep die meedenkt en mee zoekt naar oplossingen voor bepaalde problemen. Waar situaties met elkaar vergeleken kunnen worden en suggesties worden gedaan voor het ontwikkelen van materiaal. Kortom een team waar je op terug kunt vallen.

Tot slot

Een opbouwwerker 'pur sang' ben ik niet geweest en zal ik niet meer worden. Ik kan me uitstekend vinden in de omschrijving van 'educatief opbouwwerker'¹¹. Het liefst van al ben ik met gelovigen onderweg, om te delen wat ons dierbaar is. In de ruimte die delend ontstaat, komt de Levende aan het licht.

René Hornikx

¹⁰ Aan het ontwikkelen en in voeren van het 'geloofsgesprek' heb ik veel tijd een aandacht gegeven. Op de achtergrond van het geloofsgesprek speelde het boek mee van Derksen, N., *Eigenlijk wisten we het wel, maar we waren het vergeten*, Kok, Kampen, 1989

En met gepaste trots wil ik mijn twee nieuwe uitgaven hier vermelden. Hornikx, R., *Het geloofsgesprek. Handreiking voor bezinning en gebed*, Kok, Kampen, 2003 en Hornikx, R., *Een huis vol verhalen. Verhalen en getuigenissen voor bezinning en gebed*, Kok, Kampen, 2003.

¹¹ Hendriks, J., Literatuuroverzicht gemeenteopbouw (4), in: *Praktische theologie*, 2003, nr. 1, blz. 87 - 106

EEN BEETJE BETER GEMEENTE WORDEN

Een tijdlang ben je heel erg betrokken geweest bij het kerkelijk opbouwwerk. Hoe ben je daartoe gekomen en wat heeft je daarin bewogen? Maar laten we starten bij het begin. Hoe ben je begonnen?
Als predikant. Ik heb mijn kandidaats theologie opleiding in Kampen gehad, dat was in de jaren '52 tot '57. Dat was de tijd waarin de gereformeerde dogmatiek en theologie nog recht overeind stonden en men nog wist waar het over ging en wat de anderen allemaal fout deden en dachten. Zo ben ik opgeleid. En dan ben ik predikant geworden aan Capelle aan de IJssel. Dat was een leuke plek. Daar zat je onder de rook van Rotterdam, een uitbreidingsgebied. Toen kwam ik al met de problematiek in aanraking: allerlei nieuwe mensen, die overal vandaan komen en hoe integreer je die? Hoe laat je de gemeente inspelen op die nieuwe situatie? Na Capelle aan de IJssel ben ik, na vijf jaren, in Zeist gekomen.

O ja, in Zeist?

Hier ben ik gereformeerd predikant geweest, één van de vijf, met drie grote kerken, hartstikke vol op zondag. Het was inmiddels 1962. Zeist vond ik rustig, open, hartelijk. Toen dacht ik: dit is de gelegenheid om aan mijn doctoraal te gaan werken. Toen deed je nog een ouderwets, klassiek kandidaats, en later eventueel je doctoraal. Ik had mijn oude hoogleraar ontmoet en die stimuleerde me om de studie weer op te pakken en die zei: "Dan moet je elke morgen om acht uur achter je bureau zitten en dan wijd je tot twaalf uur aan je studie. De rest van de dag kan je in de gemeente werken. Dat is tijd zat en dat moet je gewoon tegen je gemeente zeggen dat je dat gaat doen." En de gemeente vond dat goed. En toen ben ik begonnen. Ik kwam toen op het spoor van de diaconale theologie. Ik kwam tot de ontdekking dat in de diaconale theologie zo weinig onderzocht was en daar wou ik wat aan gaan doen. Dat deed ik onder leiding van prof. Bakker in Kampen. Hij bracht me in contact met de Wereldraad en die stuurde me naar Duitsland en liet me kennis maken met de "Politische Diaconie". Dat is voor mij een soort ommekeer geweest. Ik ontdekte: hoezeer we in de gemeente kleinschalig bezig zijn en weinig naar buiten keken.

Kerkcentrisch bedoel je?

Heel kerkcentrisch. Dat had ik tot dan toe niet zo erg gevonden. Ik was me er niet van bewust geweest dat de wereld groter was dan het gereformeerde kerkje. Ik ontdekte dat heel wat vragen, bijv. arbeidsvragen, helemaal niet aan de orde kwamen. Hoe arbeidssituaties doorwerken naar de thuissituatie en gezinssituatie, bijv. ploegenarbeid. Er speelde in die tijd een vacature voor industriepastoraat in de IJmond. Ik heb toen naar het hoofd van het landelijk industriepastoraat van de gereformeerde kerken gebeld en die kwam praten en zo ben ik in de IJmond gekomen. Dat was een nieuwe wereld, geweldig! Daar werd me duidelijk dat ik weer helemaal van voor af aan moest beginnen. Wat ik tot nu toe gedaan had, wat ik meende te weten, mijn concepties moesten de ijskast in!

Wat bedoel je met je concepties die je moest je loslaten?

Tot dan toe zat ik op de louter verkondigende toer. Maar door die diaconale theologie werd ik attent dat diaconie in relatie moet komen met liturgie en prediking. Mijn concepties, mijn manier van kerk beleven, mijn manier van dominee zijn, dat paste daar niet bij. Ik had daar een goed bestuur. Die gaven me de opdracht: "ga maar stage lopen in bedrijven. Het eerste jaar willen we niets van je horen. Geen ideeën, geen initiatieven nu, eerst moet je onderduiken." Een beetje zoals Andries Baart bedoelt met zijn presentiepastoraat. Eerst moet je in die wijken onderduiken voor je echt kan werken.

Je moet eerst een heleboel afleren vooral, voordat je het nieuwe leerproces aankunt.

Ik heb het zeer boeiend gevonden. In die bedrijfsweld, gebeurde van alles. En allengs kwam ik in gesprekken met mensen op het spoor van de vragen die daar speelden. Waar mensen wel reflectie over wilden, maar waar ze in hun eigen context niet toe kwamen. Toen bleek dat we een soort plek konden bieden voor mensen van alle rangen om met elkaar te reflecteren, na te denken over hun vragen, hun handelen.

Kan je dat ook concreter maken. Ik kan me voorstellen dat die industriewereld, met zijn techniek en productie gerichtheid een heleboel vragen oproept over christelijke visies en waarden. Maar hoe gaat dat dan precies in zijn werk? Waar liep je tegenaan? Waar waren mensen over bezig als ze met jullie in gesprek gingen?

Het thema medezeggenschap was belangrijk. Wat is de zeggenschapspositie van mensen in het bedrijf? Wij gingen met hen praten over: wat menszijn is in die situatie? Hoe verhoudt verantwoordelijkheid zich tot de opdracht die mensen krijgen? Men wilde van de ondernemingsraad vergaderingen met ons over medezeggenschap. We namen deel aan die vergaderingen en we praatten mee. We konden ook dingen op tafel leggen waar zij zelf soms liever niet over wilden praten.

Wat voor dingen legde je dan op tafel?

Een concreet voorbeeld heb ik voor ogen in de staaldraadwasserij. In mijn stage had ik met die mensen gemerkt dat ze nauwelijks koffiepauzes konden gebruiken. Ze moesten handen wassen, koffie halen en na een kwartier weer op post zijn. De heren leidinggevenden zaten bij elkaar een half uur tot drie kwartier. Ik wist dat daar klachten over waren. Je had dan de positie van 'postbode' naar de andere niveaus toe, ten dienste van de jongens op de vloer. Zo was er door budgettering ook geen zeep meer voorhanden voor het wassen van handen. De leiding van het bedrijf accepteerde dat wij dingen op tafel legden die we om reden van menswaardigheid belangrijk vonden. Dat bleek af en toe ook lastig voor de leiding, maar ze waardeerden het.

Kon je daar ook iets kwijt van evangelische waarden, bezorgdheid? Kun je daar spreken van christelijke presentie?

Wij beleefden dat als concretisering van evangelische waarden en van een presentie die daaruit te verantwoorden valt. We waren ook in staat om wat we noemden 'grote avonden' te organiseren. Dat deden we in de 'Schouw', een zaal waar we over konden beschikken. Daar nodigden we mensen uit van de vakbonden, economen of theologen die een thema aan de orde kwamen stellen. Wij hadden onze handen vrij. We konden dingen aan de orde stellen die vanuit onze visie van belang waren voor menswaardige bedrijfsvoering. En tussendoor was er altijd pastoraat, gewoon individueel pastoraat met mensen die we op de werkvloer leerden kennen. We hadden een eigen huis en daar hielden we bijbelavonden waar we Kleis Kroon uitnodigden om met ons en met mensen uit het bedrijf, niet alleen kerkelijke mensen, bijbel gingen lezen en met ons daarover in gesprek gingen. Daar kwamen altijd zo'n twintig, dertig mensen op af.

Je schrijft in de inleiding tot je proefschrift dat die ervaringen je ook aangezet hebben om te gaan nadenken over promotie. Speelde dat toen al?

Nee, ja toch wel, ik ben een poosje bezig geweest met het thema automatisering, wat doet dat met mensen. Dat was toen in de beginfase, cybernetica. Ik ben er toen over gaan studeren. Eerst: wat betekent het technisch en vervolgens menselijk. Ik ben toen een poosje bezig geweest met Kuitert. Maar ik kreeg dat niet rond gebreid.

Je hebt een aantal jaren in dat bedrijfspastoraat gewerkt en toen?

Werd ik directeur van een vormingscentrum in het Noorden van het land. De aanleiding daarvoor was dat ik het werken met groepen onvoldoende methodisch en theoretisch beheerste. Dat vond ik een steeds belangrijker zaak. Ik wou daar niet enkel in beunhazen. Ik had daaromtrent bij Furet wel wat gedaan. Maar ik wou meer weten en kunnen. Het gebied waar dit werk zich afspeelde was Drenthe, Groningen en Friesland. Er was in die tijd, eind zeventiger en begin tachtiger jaren, veel werkeloosheid. Daar heb ik in samenwerking met sociale diensten cursussen opgezet met werkeloze mensen. Die kwamen voor een week en ze praatten hun situatie met elkaar door. Daar is een publicatie uit voortgekomen met als titel: "Werkeloosheid is geen werk". Okke Jager was heeft toen een naschrift in het boekje geschreven. En Boersma, minister van sociale zaken, heeft de inleiding geschreven. De uitgever wou grote namen zodat mensen het boekje zouden kopen. Dat is ook geweldig gegaan.

Hoe lang ben je daarmee doorgegaan?

Ook vijf jaar. Vijf jaar ben ik met dingen bezig en dan veranderde ik weer.

En toen werd het Rotterdam?

Het werd toen missionair werk in Rotterdam. Het betrof een coördinerende functie waarin ik het missionaire werk in het stedelijk gebied moest organiseren. Het was een classicale aanstelling om pastoraat meer te coördineren. Daar heb ik me grandioos aan vertild. Dat was een veel te abstracte taakstelling. Daar had ik vooraf beter moeten over nadenken. Na een tweetal jaar heb ik dat terug gegeven met de evaluatie: dit is onzin, dat kan helemaal niet. Al die werksoorten, kikkers die niet in diezelfde kruiwagen wilden, tegenstellingen, verschillende belangen...

Iedere dominee had een eigen boerderijtje?

Eigenlijk ontaalde het in een strijd over: wie gaat het geld, dat voor dit soort grootstedelijke werkzaamheden wordt gegeven, binnenhalen. Daar was geen goed garen mee te spinnen.

Daar had je wel al te maken met het werk van een 'change agent' een kerkelijk opbouwwerker?

Ik had daar toen de 'tools' niet voor.

Dat was ook een heel ingewikkelde opdracht?

Heel ingewikkeld, ja. Je had ook te maken met andere kerken. Naast het stedelijk gebied kwamen ook dorpen in aanmerking. Dat maakte het geheel wel erg complex. Maar ik heb er veel van geleerd.

Je heb vooral je grenzen leren kennen?

Absoluut.

En toen later ben je in Purmerend begonnen, en daar was je bezig met methodisch opbouwwerk?

Ik was daar pastor-opbouwwerker. Ik was ook de pastor van die wijk, deed catechese en op elke zondag liturgie. Dat ging overigens samen met de katholieke pastor. Het was een samenwerkingsverband met verschillende kerken: twee katholieke parochies, hervormd en gereformeerd, luthers en doopsgezind. Het werd gedoogd vanuit het bisdom. Zwartkruis liet dat toe. We hadden één liturgie. Het was niet te merken wie de eindverantwoordelijkheid van de dienst had.

Het was een oecumenische dienst?

De ene week heette het avondmaal, de andere week eucharistieviering.

Er zat ook een sterke opbouwkant aan. Vertel daar iets meer over. Geleidelijk ben je daarin verder gegaan.

Daar ben ik ook geleidelijk meer door geboeid geraakt. Je ging ook steeds meer de sociale kant met de kerkelijke verbinden. Het is begonnen met de vraag: hoe ga je processen in een nieuwbouwsituatie zó opzetten dat het mensen van die vijf kerken het goed met elkaar kunnen vinden en dat we de thematiek van de wijk verkennen en daar ook op inspelen. Ik wist daar toen nog niet zoveel over – ik had jouw boek wel gelezen over wat jij in België had bewerkt – “Riskant Pastoraat”, maar ik wou er wel meer van weten. Toen kwam ik op die evaluatievraag uit: hoe kan je nou zo danig dingen helder maken zodat je ook vragen kunt stellen die opheldering brengen over het proces dat je gelopen heb, over wat er goed en niet goed is gegaan. Hoe doe je dat nou. Dat is vooral een methodische vraag. Daarmee ben ik naar Schippers gegaan. Het was toen ook de tijd dat Paul Dietterich in het land kwam. Schippers maakte mij attent op die aanpak. Ik kwam toen in contact met zijn Amerikaanse theorieën en modellen. Ik dacht toen: hé, daar zit wat in. Daar kan ik wijzer van worden. Dat systeemmodel als middel om een situatie te analyseren. Toen ben ik naar twee cursussen gegaan die Paul Dietterich aan de V.U. in Amsterdam gaf.

Paul was een interessante man, hij had het charisma van begeleiding.

Ja, een warme man, heel begaafd, die methodiek wist te verbinden met theologie, ik vond dat prachtig. Ik vroeg toen drie maand studieverlof om me daar verder in te verdiepen.

Toen ben je naar Chicago gegaan.

Paul heeft me meegenomen naar Los Angeles, een project dat hij samen met zijn vrouw begeleidde. Ik mocht daar meelopen zag hoe hij werkte met vragenlijsten en ik kreeg ook kleine opdrachten. Het was heel leerzaam. Toen weer terug naar Chicago en daar nam ik deel aan één van zijn trainingen. En dat alles heeft mij geïnspireerd om hier mee door te gaan. Zodat ik over de ‘open systeem theorie’ een proefschrift ging maken.

Even terug naar de Purmerend. Je was – we hebben daar in die tijd gesprekken over gevoerd – ook maatschappelijk en zelfs politiek geëngageerd. Hoe zag je dat precies? Het was niet allemaal binnenkerkelijk wat je daar deed. Het heeft toen ook wel wat conflictstof opgeroepen, herinner ik me.

Ja, conflicten... spanningen wel. We dachten toen: we wonen hier wel met elkaar in deze wijk, we moeten proberen het met elkaar een beetje leefbaar te maken. Daar hebben we ons mee bezig gehouden. We wilden ook aan de sociale opbouw van de wijk een bijdrage leveren. En dat heeft als resultaat gehad dat ik alle mensen die in die wijk een sociale functie hadden, bij elkaar heb gehaald om te overleggen. We vroegen ons af: “wat is hier gaande, waar lopen we tegenaan. Kunnen we daar gemeenschappelijk wat aan doen, ook richting politiek?”. En een van de thema’s waar we ons nogal druk over gemaakt hebben was ‘jongeren in de Purmer’. Die jongeren hadden daar niks en daar kwam kattenkwaad van. Toen hebben we de kans gehad, met behulp van landelijk kerkelijk geld, iemand aan te stellen als jongerenwerker. We kregen toen een bouwkeet ter beschikking, die na enige tijd door de jongeren in de fik werd gestoken. Door middel van fondsen, o.a. van de Stichting Rotterdam en van Jantje Beton, hebben we het geld bij elkaar gehaald om een nieuw huis te bouwen. Ik vond dat wij ons daar mee bezig moesten houden. Niet exclusief, want als het door de samenleving werd overgenomen konden we het ook weer loslaten. Het was toch een groot spanningsveld. Zolang ik er was ging het nog wel goed. Maar vrij kort daarna - mijn opvolger heeft het ook niet echt opgepakt - ging het ter ziele. Hij was ook geen opbouwwerker, eerder een exegeet.

Jij was toen echt wel een kerkelijk opbouwwerker geworden.

Ik vond dat je mensen moet ‘enablen’ om dingen samen te doen. Ik was er wel bij. Maar zij woonden daar en moesten het zelf doen. Ik was diegene die dingen kon aandragen. Mensen ondersteunen, hen toerusten en theologisch vormen vond ik onze opdracht.

Wat voor soort gemeente kwam daaruit tevoorschijn?

Hoe zou je dat moeten noemen? Katholieken, gereformeerden en hervormden, de anderen deden nauwelijks mee. Je kan het ook demografisch bekijken. Het waren mensen die er belang bij hadden om niet meer gescheiden te kerken. Er waren veel gemengd gehuwden. Zij vonden het prachtig dat zij een

gemeenschap hadden waar zij van beide kanten voldoende konden herkennen om zich thuis te voelen met hun kinderen. Dat heeft bijgedragen voor het welslagen van dit project.

Dat is nu twintig jaar geleden.

In '82 ben ik daar gekomen en in '89 weggegaan.

Hoe is dat verder gegaan na jou?

Voor een deel is het teruggedraaid maar het is wel blijven bestaan. Het had vorm gekregen. Mensen hadden er al zoveel in geïnvesteerd, dat zij het zich niet meer lieten afpakken. Maar de maatschappelijke dimensie is grotendeels verdwenen. Het is niet zoveel anders geworden dan een doorsnee kerkelijke gemeenschap.

Is het oecumenisch gebleven? Katholieken en protestanten samen? Maar toch is het een liturgische gemeenschap geworden?

Ja, dat is het geworden. Nog steeds wordt de dienst afwisselend door katholieke en protestante voorganger geleid. Maar het is overwegend een liturgische gemeenschap geworden. De maatschappelijke betrokkenheid is zo goed als verdwenen. Het is ook een soort elitegroep geworden. Mensen die er belang bij hebben. De Purmer telt zeventig duizend mensen, op zondagen komen er tweehonderd mensen samen. Anderen trekken gewoon weer naar dorp of stad om daar in hun eigen kerk van oorsprong mee te doen. Verder kan je het een volstrekt gesecculariseerd gebied noemen met veel onkerkelijkheid.

Kan je het een missionaire kerk noemen?

Een missionair-oecumenische gemeenschap, ja!

Die kreet ken ik nog goed: de 'missionair-oecumenische gemeente'...

Het is wel oecumenisch en het is ook gemeenschap, ja ook wel. Het wordt wel de belangrijkste opdracht voor kerkelijke gemeenschappen of die belangstelling kunnen wekken voor diegenen die zich aan de rand bevinden, of buiten...

**Je vertelde reeds hoe je met Dietterich in contact ben gekomen. Ik was al eerder bij Dietterich geweest, in het spoor van Piet van Hooijdonk, en later samen met Jan Hendriks. Jij hebt toen je boek geschreven over 'open systeemtheorie' en je hebt dat niet alleen beschreven, je heb ook eigen interpretaties toegevoegd. Als je terugkijkt: wat heeft dat voor jezelf betekend?*

Open systeem was voor mij vooral van betekenis om de beginsituatie te analyseren. Ook de vragen van visie en relatie met de omgeving kwamen daarmee in beeld. Hoe de onderlinge verhoudingen zijn.

Dat was de stap naar opbouwwerk, althans in de richting van organisatie ontwikkeling. Want je verlaat daarmee de geschiedenis van de Purmer met opbouwwerk vanuit de wijk. Als ik het goed begrijp dan gebruik je die theorie sindsdien als middel om diagnostisch bezig te zijn.

Het helpt ook om mijn eigen positie helder te krijgen: hoe zit ik daar tussen. Als ik een beeld heb gekregen over de spanningsvelden in mijn gemeente, doet zich de vraag voor: welke leiderrol heb ik daarbij? En welke stijl van leiderschap kies ik? En is die stijl aangepast aan de situatie?

Het is niet gemakkelijk om je eigen stijl van leiding geven te veranderen.

Daar zijn ook de trainingen belangrijk voor. Trainingsmatig kan je daar wel wat aan doen. Ik heb samen met Jodien van Ark trainingen gegeven aan predikanten en kerkelijke werkers over 'leiding geven in spanningsvelden'. Een aantal mensen heeft daar echt wel plezier aan gehad. Tegelijk was ik wel beducht voor het gevaar dat een systeem ook erg om zichzelf kan gaan draaien. Het kan de neiging hebben om de conflicten die zich binnenin voordoen te gaan neutraliseren. Het streeft naar een evenwichtsituatie, naar stabiliteit. Vandaar mijn aanpassing van de theorie. Ik bouwde er een sluis in. Wat zich van buitenaf aandient moet wel opgenomen worden. Dan moet er een selectie gemaakt worden. Wat komt wel en niet op ons bordje. Je kan de hele wereld niet binnenlaten. Maar je moet toch openstaan.

Dat betekende voor jou een gehele andere levensoriëntatie. Je bent docent en professor geworden.

Ik begon in de theologische Hogeschool Holland in Diemen, een poosje samen met de Purmer. Later werd het de theologische faculteit Brussel, gecombineerd met de Hogeschool Holland. De laatste was een hbo-opleiding. Gemeenteopbouw mocht ik daar ontwikkelen. Dat was eigenlijk het laatste deel van mijn loopbaan. Ik ben toen het onderwijs ingetrokken. Dat was wel leuk, interessant.

Heb je ook in Brussel gewoond?

Ik heb toen in Tervuren gewoond, had daar een optrekje.

Met je hele gezin?

Neen, alleen, de kinderen waren al volwassen. We hebben ons huis in Purmerend aangehouden. Ik bekleedde een hele leerstoel, maar ik hoefde daarom niet de hele week daar te zijn. Een dag of drie was wel voldoende en ik reisde elke week op en neer naar Brussel. Het was een hele kleine faculteit. Ik moest daar de hele rimram van de praktische theologie doen. Dat is niet gering. Ik gaf wel eigen accenten. Naast gemeenteopbouw diende ik ook over pastoraat en homiletiek en catechese het nodige te geven. Tegelijk moest ik nog promoveren. Had ik nog niet gedaan.

Zo, ik dacht dat je pas na je promotie in Brussel begon?

Toen was ik 61. Ik ben laat binnengekomen in deze richting, een soort laatbloeier.

Je bent ook lid geworden van het WKO. Dat begon ten tijde van je werk in de Purmer. Je hebt daar allerlei meegemaakt, o.a. de cursussen van Dietterich. Dat heeft ook de stoot gegeven voor je verdere ontwikkeling.

Dat heeft me inderdaad erg gestimuleerd.

Wat vind je zo boeiend in gemeenteopbouw of in kerkelijk opbouwwerk?

Dat heb ik ook in mijn laatste boek geschreven. Ik blijf gefascineerd door gemeente. Door - ja vaak dat zootje ongeregeld - maar wat toch bedoeld is om het evangelie present te stellen en dat ook bij vallen en opstaan waar te maken. Wat mij dan bezig houdt is: dat kan toch wel een beetje beter gaan dan zoals het vaak gebeurt? Ik kan het niet laten om daar iedere keer weer naar te kijken. Het is niet zozeer luiheid of onkunde; maar ook het niet goed weten hoe je het aan moet pakken. En theologen, predikanten, weten vaak niet hoe je met processen om moet gaan. In de loop van de jaren kreeg ik - mede door ervaring - telkens weer het gevoel: kan het niet een beetje beter, een beetje beter gemeente worden. Het klinkt bescheiden. Dat is me tot op vandaag bijgebleven. In de gemeente moet iets kunnen oplichten van die spirituele bron. Als het daar niet kan, waar dan wel? Dat is me altijd blijven boeien: die bijbelse bron.

Een van je eigenheden is wel dat je je predikant-zijn, je theoloog-zijn altijd meeneemt in je opbouwwerk. Dat kan ik niet laten. Ik ben nog altijd bezig met liturgie vieren. In mijn laatste boek staan ook drie preken.

Wat je in het begin meegemaakt hebt, bijv. in Zeist, was nog het rijke gereformeerde leven. Dat is toch wel heel anders geworden. Nu heb je Samen-op-weg... als gevolg van de veranderende situatie in de kerken...

Ja, zeker, aan de ene kant: het loopt allemaal zo terug. Aan de andere kant: we kunnen het beter samen doen. Ook heb ik wel het gevoel dat we het afzonderlijk niet meer redden. Maar ik ben helemaal niet zo gereformeerd dat ik vind: het moet allemaal blijven bij het oude. Ik ben steeds kritischer over geworden over het bestaansrecht van die gereformeerde kerken.

Een aantal onheilsprofeten vinden: samen op weg is mooi, maar het gaat steeds meer de vrijzinnige toer op en verdampt allemaal. Echt toekomst is er alleen voor zwaar katholiek en zwaar protestant, heel traditionalistisch christendom.

Dat maakt me niet onrustig. Het gaat wel door. Het is niet stuk te krijgen. Het is wel van belang om daar heel intensief mee bezig te blijven. Hoe kunnen we dat christen zijn met elkaar helder krijgen en houden? En daar ook vormen voor vinden! Dat het een kleiner aantal zal zijn is m.i. niet zo belangrijk.

Je betrokkenheid bij het WKO - je bent een aantal jaren voorzitter geweest - is nog steeds groot. Wat vind je belangrijk aan aan die vereniging? Wat zou voor de toekomst belangrijk zijn voor het WKO?

Om te beginnen vond ik het een interessante club, waar dingen gebeuren en waar mensen bij elkaar zijn vanuit een sterke betrokkenheid bij de zaak van kerkopbouw. Zij hebben hetzelfde belang wat ik ook heb. Ook het niveau van de club, wat we daar met elkaar aansnijden, dat brengt mij verder en dat brengt ons samen verder. Het is een interessante groep, beweging. Ik kan collega's met enthousiasme vertellen over deze club en hen motiveren om zich daarbij te voegen. Het is een werkverband waarin we het werk kunnen overdenken en onze inzichten verder kunnen ontwikkelen. Het is in deze tijd een belangrijke groep met name om te zien waar voor welke zaak we staan, waar de kerk voor staat.

Een beetje beter gemeente worden, kerk worden.

Ja en dat zowel methodisch en theologisch verantwoord. Die twee kanten zitten er aan. Beide hebben elkaar ook nodig.

Roger Weverbergh

DE ZANDBAK ALS GEMEENTE? DE DIACONIE ALS 'POOT IN STADSE GROND'

“De missionair-diaconale stroming in het kerkelijk opbouwwerk is grotendeels van de kaart geveegd. Van ‘buiten’ opbouwen en dan hopen dat het kerk wordt. Het is een onderstroom die binnen de kerken geen poot aan de grond krijgt”.

Deze pessimistische conclusie trok Andries Baart in zijn inleiding voor de WKO-studiedag een jaar geleden (zie WKO Nieuwsbrief okt. 2002). De redactie vroeg mij of ik deze conclusie kon delen, vanuit de praktijk van het diaconaat in Amsterdam.

Sterke diaconie

Is het zo dat dit soort werk van de kaart is geveegd en dat het binnen de kerken geen poot aan de grond krijgt? Ik denk dat de missionair-diaconale werkelijkheid te gedifferentieerd is om eenduidig te kunnen spreken van een mislukking. Er gaat veel mis, of in ieder geval anders dan we hoopten, maar toch bloeit er ook veel moois. Het kan zijn dat Baarts conclusie is ingegeven door de kaalslag die er momenteel binnen rooms-katholiek Nederland plaatsvindt in het missionair-diaconale werk. In Amsterdam is dat voelbaar in het kerk&buurtwerk en in het arbeidspastoraat, waar het katholieke aandeel door het bisdom wordt wegbezuinigd. Gelukkig is er aan protestantse kant een sterke diaconie, die in de positie is om nieuwe missionair-diaconale initiatieven te nemen.

Laat ik onze situatie eens nader beschrijven. De protestantse kerk van Amsterdam is gezegend met een (organisatorisch en financieel) sterke diaconie die voluit geworteld is in de kerk en die tegelijk een onafhankelijke voorhoedepositie inneemt. Dit jaar viert die diaconie haar 425 jarig bestaan. Misschien is zo'n sterke diaconie een voorwaarde voor een geslaagde missionair-diaconale stroming. De combinatie van enerzijds een worteling in de kerk en anderzijds eigen financiële middelen en rechtspersoonlijkheid, maken dat de diaconie een draagvlak in de kerk heeft en tegelijk adequaat en slagvaardig kan inspelen op wat er in de stad aan de hand is. Natuurlijk zijn er wel eens strubbelingen tussen ‘kerk’ en ‘diaconie’ en loopt de diaconie wel eens ver voor de troepen vooruit, maar over het algemeen krijgt de diaconie wel degelijk ‘een poot aan de grond’ in de kerk. Sterker: de diaconie *is* de ‘poot aan de grond’ *van* de kerk. Zonder de diaconie zou de kerk haar ‘poot’ in de stadse grond missen. Misschien is deze ‘poot aan de grond’ wel essentieel voor het overleven van de kerk, of wat in de toekomst nog kerk mag heten.

Dat doet verder niemand!

Hoe werkt de diaconie in Amsterdam? Er is een team van vijf diaconaal consultants dat werkt onder de verantwoordelijkheid van het diaconiebestuur. We beseffen dat zo'n omvangrijk diaconaal team uniek is in Nederland. Ik maak er met veel genoegen deel van uit. Wij zijn geen consultants in de strikte zin: mensen die wachten totdat hen om advies wordt gevraagd. Wij gaan er zelf op uit, hebben onze netwerken in de stad, zoeken de mensen op, signaleren waar in de stad mensen buiten de boot vallen. En daar zetten wij, liefst samen met anderen, dan een diaconaal project op. In veel van onze projecten stellen we een betaalde kracht aan die het project gaat trekken. De diaconaal consultant is dan de projectmanager, die namens de diaconie verantwoordelijk is voor het project. We proberen, waar dat kan, het diaconale project te koppelen aan één van onze wijkgemeenten, omdat we hopen dat beiden elkaar dan wederzijds zullen bevruchten. Dat gaat overigens niet overal probleemloos; maar daarover zo meer.

Door verbonden te zijn met een diaconaal project, krijgt de wijkgemeente soms wel weer een gezicht in de buurtsamenleving. Een voorbeeld: De diaconie heeft sinds een halfjaar het project “Jong in de Indische Buurt”, samen met de Elthetokerk, een klein volkskerkje aan de Javastraat, midden in deze multicultibuurt. De kerk is vanouds een houvast voor oudere autochtone buurtbewoners die de buurt in de afgelopen decennia zo drastisch hebben zien veranderen. Velen van hen (ook niet-kerkleden) zoeken de vertrouwdheid van de kerk op voor een kop koffie, een maaltijd, een praatje. Met de nieuwkomers in de buurt, de kinderrijke gezinnen van vele nationaliteiten, had de kerk tot voor kort weinig contact. Nu werkt er dan een veldwerker vanuit de kerk op straat, volgens de presentiebenadering. Ze zoekt kinderen op, op plekken waar ze na schooltijd spelen: op pleinen, in speeltuinen, in de zandbak. Ze speelt met hen mee en bouwt een vertrouwensrelatie op. Zo komt ze veel te weten over de leefwereld van de kinderen, *wat hen*

bezighoudt, waar ze problemen mee hebben of lol aan beleven. Ze was nog maar net een paar maanden aan het werk, of ze werd benaderd door een architect die een nieuw plan moest maken voor de pleinen in de buurt en wilde weten hoe kinderen een plein beleven en wat zij graag willen van een plein. “Bijzonder dat de kerk dat doet, dat doet verder niemand”, was de reactie van de architect toen zij hoorde van het project. Een opsteker voor het kleine buurtkerkje. Allemaal niet groots en opzienbarend, maar toch...

Hopen dat het kerk wordt?

Ik noem nog wat andere recente voorbeelden: het Amsterdams Buurvrouwen Contact, een taal- en ontmoetingsproject van allochtone en autochtone vrouwen in West. Een huiskamer in Oud-Noord voor mensen met een psychiatrische achtergrond, met een ‘heg-en-steg-werker’ die de mensen op straat opzoekt. Een ‘zorgboerderij’ net buiten de stad, waar op straat gezette asielzoekers op adem kunnen komen. Een project voor illegale Afrikaanse jongeren in de Bijlmer. Een straatpastor voor dak- en thuislozen. Een ‘vinexpionier’ op IJburg. In veel van deze projecten wordt gewerkt volgens de presentiebenadering van Baart: mensen op straat en in de buurt opzoeken (‘ga-structuur’), niet oplossingsgericht, maar je agenda laten bepalen door wat je tegenkomt. Andere projecten hebben ook een interventiedoelstelling: taalles, een verblijfsvergunning, dagbesteding. De meeste projecten hebben gemeenschappelijk dat ze inspringen waar overheid en samenleving het laten afweten. We signaleren dat en proberen, waar dat kan, het werk op den duur weer aan anderen over te dragen.

Maar werken we hiermee ook aan de opbouw van de ‘kerk’? Wij zijn niet gewend om ons werk in deze termen te beschrijven. Het is er ons ook niet in de eerste plaats om te doen om ‘kerk’ te stichten, om ‘van buiten op te bouwen en dan hopen dat het kerk wordt’ (Baart). Het gaat ons om de mensen met wie we werken. In ons werk wordt er overigens wel veel opgebouwd aan (al is het maar tijdelijke) gemeenschapjes van mensen die elkaar anders nooit zouden ontmoeten. Het ‘missionaire’ daarvan zit hem ook in onze pogingen om nieuwe groepen aan te spreken en bij ons werk te betrekken: we zenden wervingsspotjes uit op de lokale TV; we bemiddelen voor bedrijven die hun werknemers vrijwilligerswerk willen laten doen; we organiseren een kunstexpositie rond diaconale thema’s.

De boodschap doen

Hoewel wij geen kerkelijk opbouwwerkers zijn, stellen ook wij ons af en toe de vraag wanneer een groep mensen rondom een diaconaal project ‘kerk’ mag heten. Ik onderscheid hierin drie posities.

De eerste (de positie waar ik mezelf wel in kan vinden) is dat overal waar de diaconie gemeenschapjes van mensen sticht, er sprake is van ‘kerk’, omdat de initiatiefnemer of de ‘zendende instantie’ kerkelijk is (nl. de diaconie). Het is de diaconie die iemand aanstelt en met een opdracht de straat op of de buurt instuurt. Deze opdracht is: zoek mensen aan de marge op, deel hun levensverhaal en draag eraan bij dat ze het gevoel krijgen weer mee te tellen. Als dat gebeurt, dan raken we de kern van waar het in het christelijk geloof om gaat: dat afgedankte mensen er weer toe doen. Daarvoor hoeft de ‘boodschap’ niet expliciet te klinken, omdat deze gewoon wordt gedaán. In dat geval is de straat of de zandbak de ‘gemeente’.

De tweede positie is, dat er in een diaconaal project sprake is van ‘kerk’ als de levensverhalen van de mensen niet alleen worden gedeeld, maar ook nadrukkelijk worden verbonden met de verhalen van schrift en traditie. Of als er ook liturgie wordt gevierd. Dat gebeurt lang niet overal in ons diaconale werk, maar wel hier en daar. Zoals in de vieringen van ons opvangproject voor afgewezen asielzoekers, of in het drugspastoraat en straatpastoraat. De derde positie is dat diaconaat pas echt kerkelijk opbouwwerk is als het succesvol wordt teruggekoppeld naar de kerkelijke basis: de wijkgemeenten. Om eerlijk te zijn: dat lukt dus lang niet altijd, ook niet in Amsterdam. Ik denk dat Baarts pessimisme gebaseerd op het al te vaak mislukken van deze pogingen. Ook in veel Amsterdamse wijkkerkenraden is de diaconie agendapunt nummer zoveel op de vergadering. Misschien moeten missionair-diaconale werkers hun verwachtingen op dit punt naar beneden toe bijstellen om niet gefrustreerd te raken. Wanneer je een paar mensen in een wijkkerk enthousiast krijgt voor je project en wanneer er een paar keer per jaar aandacht voor is, dan is dat al heel wat.

Beetje anarchistisch

Ik voorzie overigens dat de geografische wijkgemeenten en parochies in de grote stad verder zullen afkalven door de vergrijzing. Wat over zullen blijven zijn ‘mentaliteitsgemeenten’ die zich vooral in de binnenstad bevinden, zoals de Dominicus, de Wester, de Keizersgrachtkerk, maar ook de Noorderkerk

(Gereformeerde Bond). Daarnaast ontstaan in de buurten kleine gemeenschapjes rondom diaconale projecten en kerk&buurtwerk. Misschien zijn dat wel de kiemen van de kerk van straks? Verder zullen de migrantenkerken verder groeien. Met hun eigen maatschappelijke voorzieningen, zoals kinderopvang en bemiddeling naar (illegaal) werk, die los opereren van de voorzieningen van onze welvaartsstaat. Autonoom, zelfvoorzienend en een beetje anarchistisch. Voor de diaconie een uitdaging om contacten mee te leggen en samen nieuw diaconaal werk mee op te zetten. Hoe dan ook: er zit in Amsterdam nog genoeg toekomst in de missionair-diaconale stroming!

Nico van der Perk,
diaconaal consulent te Amsterdam

DISCUSSIE

In Nieuwsbrief 51 (februari 2003) zet Roger Weverbergh een discussie in onder de titel: presentie OF kerkelijk opbouwwerk. Omdat het artikel bij mij een vreemde tegenstelling oproept en omdat ik mij uiteindelijk niet thuisvoel bij het beeld dat van de kerkelijk opbouwwerker opgeroepen wordt, wil ik reageren.

Al meteen in de 1^e alinea presenteert Weverbergh de tegenstelling als een zwart-wit denken: 'Een theorie die het pastoraal handelen een volkomen andere inhoud geeft.' (...) 'Het gaat dan om zwart tegenover wit.'

Maar nu meen ik, in alle eerlijkheid, dat Baart nergens een of-of denken, zwart-wit-denken zo neerzet. Andries Baart plaats de presentie niet tegenover maar náást de interventie-methode.

Opvallend vind ik daarbij dat Weverbergh het gericht zijn op een pastoraal handelen dat "het theocentrisch en kerkcentrisch denken opgeeft en volkomen concentreert op de mens, haar/zijn verhaal (...) en mogelijkerwijze de theologale dimensie die in het bestaan van individuen opduikt" als "wit" benoemt.

Als ik, conform het zwart-wit denken, dan onder zwart mag verstaan het kerkopbouwelijke handelen dat de eigen gemeenschap centraal stelt en misschien zelfs 'bekerings' moet opleveren; dan ben ik blij dat ik het in het alledaags spraakgebruik toch gebruikelijk is om dat wat wit is positiever te waarderen.

Gaat het om, zoals Weverbergh zegt: "Een nieuwe uitvinding; een theorie die het pastorale handelen een volkomen andere inhoud geeft?" Of gaat het om een diepgravende en diepgaande doordinking van hoe pastorale handelen voor mensen van betekenis kan zijn?

"Presentatiepastoraat roept de herinnering wakker aan echt pastoraat", zo stelt Weverbergh vast. En:

"Opbouwwerk zonder aanwezigheid, zonder liefdevolle aandacht voor mensen is een schimmenspel."

Waar ik me erg onprettig bij voel, is wanneer Weverbergh stelt dat "kerkopbouwelijk handelen voor gemeenschappen profijt moet opleveren". Uiteindelijk kan ik me vinden in de stelling dat kerkopbouw te maken heeft met gemeenschap. Maar wie staat er centraal: is het top-down- werken vanuit de gemeenschap om mensen te bekeren; of is het bottom-up- werken vanuit de mens om te komen tot een gemeenschap waarin mensen met al hun hebben en houen tot hun recht mogen komen?

Naar mijn beste weten is het opbouwwerk er altijd op gericht de mensen die 'uit de boot vallen' centraal te stellen. De problemen die zij hebben bij het 'vanzelfsprekende', de vragen die zij stellen en de moeite die zij hebben met het alledaagse gareel, zijn evenzovele ingangen om het vanzelfsprekende ter sprake te brengen en te herzien. Opbouwwerk neemt in zich mee de kritiek op het gemak waarmee de gemeenschap verondersteld algemeen geldig te zijn en probeert zó, van onderaf, tot een bijstelling van de gemeenschap en het beleid te komen. Uiteindelijk gaat het dan om een bekering van de (kerkelijke) gemeenschap, want ook een missionaire gemeente is niet het einddoel maar het Rijk Gods waarin allen tot hun recht komen.

Eigenlijk wil ik me helemaal niet mengen in de discussie of Baart dan wel Weverbergh het vak 'kerkopbouwkunde' wel of niet verstaan. Maar als opbouwwerk niet meer de vragende en zoekende mens centraal stelt, maar de gemeenschap de wet voorschrijft – dan ga ik van harte mee in het voorstel om de naam van het vak alsjeblief maar te veranderen.

april 2003, Gisela Hoeve

OP WEG NAAR DE HERBERG

Nogmaals de Herberg

Was na het boek *Gemeente als herberg* van Jan Hendriks nog een tweede boek *Op weg naar de herberg* nodig? Jan verantwoordt deze vervolgpublishing zelf: *Gemeente als herberg* beschouwt hij als zijn testament. Enige jaren na de publicatie in 1999 mogen wij zeggen, dat het door hem verwoorde beeld van de gemeente als herberg brede kringen in uiteenlopende kerken aangesproken heeft. Het beeld was niet origineel, afkomstig van de Duitse praktische theoloog Rudolf Zerfass, maar Jan bezit het meesterschap van de taal en van de geloofsoverdracht voor een breed publiek in de huidige kerkelijke wereld, zodat het beeld daadwerkelijk een eye-opener voor velen is geworden. Dit beseft Jan. Maar juist deze brede kring van hoorders en lezers hebben Jan verleid tot het schrijven van dit tweede boek. Je kunt het een praktijkboek noemen, dat het eerste boek, het theorieboek, veronderstelt.

Ontwikkelingen in de theorie

Maar een onderscheid tussen theorie- en praktijkboek is te simpel. Het eerste boek bevat ook praktijk en het tweede ook theorie. Het is juist de ontwikkeling in theorie, die mij in deze bespreking interesseert. Deze ontwikkeling zou ik als volgt willen typeren: vanuit de gastvrije praktijk krijgt de theorie van de gastvrije gemeente een bijstelling. In zijn studie *Gemeente als herberg* bouwt Jan allereerst voort op zijn model in *Een vitale en aantrekkelijke gemeente* (1990). De gastvrije gemeente oftewel de Herberg wordt ideaaltypisch beschreven naar de 5 aspecten, die hij in zijn theoretisch organisatiemodel van de gemeente in 1990 heeft uitgewerkt: identiteit, klimaat, doelen en taken (programma), leiding en structuur. Hij preciseert de methode, de weg om tot vitalisering te komen, in twee begaanbare wegen:

- de weg van het gemeenschappelijk leren;
- de weg van het radicale voorbeeld.

Op weg naar de herberg kiest van meet af aan een andere invalshoek dan een organisatiemodel. Jan haakt in op een dynamisch begrip van de gemeente, een symbool dat gemeentelieden – naar uit de feiten blijkt – inspireert: de gemeente als herberg. Met dit begrip hangt nauw samen het begrip gastvrijheid. De gast wordt bepalend voor de identiteit van de gemeente en daarmee wordt de gemeente gedwongen het navelstaren achter zich te laten en uit te kijken naar de ‘vreemdelingen’ in de samenleving, en hem/haar uitnodigend tegemoet te treden, zodat hij/zij zich ‘gast’ en ‘thuis’ gaat voelen.

De gastvrije gemeente bepaalt de inhoud en de structuur van *Op weg naar de herberg* en is in theoretisch opzicht daarom anders geworden dan *Gemeente als herberg*. Gastvrijheid appelleert allereerst op de gezindheid van de verzamelde gelovigen. Jan spreekt nu over een andere manier van kijken, uiteindelijk over een nieuwe spiritualiteit. Ofschoon het organisatiemodel van de herberg hem wel voor ogen zweeft, laat hij zich nu bepalen door de dynamische kracht van de gastvrijheid.

Luchtfietsen?

Maar laat Jan zich in zijn gedrevenheid niet verleiden tot luchtfietsen en verliest hij zo de realiteit niet uit het oog? Jan is zich van deze bezwaren bewust. Hij formuleert in dit boek een nieuwe paragraaf “Voorwaarden voor de opbouw van een open kerk”. De gemeente als herberg is niet vanzelfsprekend, zeker niet als een typering van een hele parochie en van alle parochianen. Maar Jan geeft de moed niet op. Het ontbreken van de voorwaarden moet niet betekenen, dat je bij de pakken neer gaat zitten. Begin dan kleinschalig, in kleine groepen, die voor dit type gemeente warm te krijgen zijn. Jan wil realistisch en praktisch zijn.

Je kunt als KOW-er van *Op weg naar de herberg* pas leren, als je je gestimuleerd weet door de gelovige instelling en door het enthousiasme waarmee Jan dit boek schrijft. Als empirisch socioloog gelóóft Jan in de gemeente of liever in de parochie naar zijn grondbetekenis. Niet de mens, maar God is het uiteindelijk subject van de gemeente. Als mensen de schouders ophalen bij het enthousiasme dat uit dit boek straalt, omdat zij op hun weg grote weerstanden tegen veranderingen of nog erger gebrek aan interesse ontmoeten, vinden zij Jan op hun weg. Hij weet wat teleurstelling is en hoe wankel de grond onder zijn voeten kan zijn; maar tegelijk heeft hij van jongs af aan een instelling meegekregen, die zich door

teleurstellingen niet uit het veld laat slaan. Hij is een gelovig mens, ook en juist als hij aan kerkopbouw moet werken.

Website

Maar voor de methodiek van het kerkelijk opbouwwerk presenteert Jan niet alleen een boek, maar opent hij ook daadwerkelijk een Herberg: een website www.idee-en-kerk.nl. Ik weet dat een cd-rom een welkome illustratie van een boek kan zijn. Maar deze website impliceert een organisatie van en voor lezers van de herberg en geeft uitgebreide informatie over allerlei projecten, die de gemeente als Herberg willen verwezenlijken. Het benieuwt mij hoe Jan Roest, die achter deze website schuilgaat, al deze informatie gaat verwerken.

Gastvrijheid en oecumene

Als theoloog rest mij een kritische noot.

Jan wordt in zijn ideeën niet gehinderd door het moeizame oecumenische gesprek tussen de kerken. Bij het begrip gastvrijheid duikt hier ook het begrip eucharistische gastvrijheid en de openheid en de geslotenheid van de kerkelijke ambten op. De feitelijke theorievorming van de gemeente als herberg kun je positief en negatief benaderen.

Negatief. De momentele onverenigbaarheid van de begrippen gastvrijheid en eucharistische gastvrijheid kun je kerkjuridisch en kerkleerstellig als een stand van zaken opvatten. Deze stand van zaken markeert voor vele protestanten het begin van een weg die experimenten van gastvrijheid openlaat en zo mogelijk stimuleert, om wat ons als christenen bindt te onderstrepen. De bisschoppelijke leiding in de katholieke en orthodoxe kerk houdt voor, dat leerstellig het vieren van de eucharistie de daadwerkelijke deelname aan de eucharistische maaltijd voor de vreemdeling uitsluit. De gast die niet gelooft en geen katholiek of orthodox kerkelijk lidmaat is, behoort niet tot de tafel des Heren te worden toegelaten. Deze stand van zaken bespreekt Jan niet in zijn boek. Gaat hij de vragen die hier opgeroepen worden uit de weg? Je zou ook kunnen zeggen: in zijn gereformeerde kerkopvatting ligt de eerste verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in de plaatselijke kerk. In de *Gemeente als herberg* leren wij al, dat conciliariteit aan de kerkvorming ten grondslag ligt en dat de classis en Synode als hiërarchische organen alleen vanuit een opwaartse delegatie gedacht kunnen worden.

Positief. Het idee van de gemeente als herberg slaat in brede kringen van actieve kerkleden en ambtsdragers aan. Je kunt dit als een uitdaging zien naar oecumenische gastvrijheid. Het is de openheid en toegankelijkheid van het Vaderhuis, waar vele woningen zijn; niet alleen als een (bijna onbereikbaar) toekomstperspectief, maar als een wenkend perspectief dat nu al om betrouwbare richtingborden vraagt. Wij moeten oecumenisch creatief zijn en de ideeënbus van de website [idee-en-kerk.nl](http://www.idee-en-kerk.nl) kan daarvoor een eerste hulpmiddel zijn.

Piet van Hooijdonk

Jan Hendriks, *Op weg naar de herberg. Bouwen aan een open kerk.*
Uitg. Kok Kampen 2002, 160 pag. – ISBN 90-435-0586-2

BESCHIKBARE MATERIALEN

bij elkaar gezet door R. Hornikx

Nico Derksen heeft een boek geschreven met als titel *Woon hier onder mijn woord*. Op 6 juni 2003 is dit boek aan publiek voorgesteld. Dit boek is een vervolg op de eerdere boeken over bibliodrama en pastoraat uit 1985 en 1995. Het heeft als ondertitel *Bibliodrama en andere vormen van pastoraal groepswork*. Het boek gaat over het belang van geloofscommunicatie in onze cultuur, het belang van het verbinden van levenskracht en schrifttekst tot een nieuwe eigen geloofstekst. Dat gaat niet vanzelf. Vandaar dat het zoeken naar de betekenis van de ontwikkeling van onze cultuur in dit boek een eigen plaats inneemt. Een ontwikkeling die grote gevolgen heeft voor de wijze waarop geloof en kerk in onze tijd te verstaan zijn, zowel voor de gelovigen in parochies als voor mensen die gelovig zijn en hun posities innemen in de katholieke en christelijke maatschappelijke organisaties.

Geloofscommunicatie en het voeren van geloofsgesprekken zijn voor een aantal gelovigen nu kansen voor geloofsvernieuwing en geloofsverdieping. Het vertellen van je eigen levensverhaal, het bezig zijn met de verhalen van de Schriften, sprekend en spelend, voerend tot de verdere ontwikkeling van het eigen geloofsverhaal. Bibliodrama is hierbij een vorm van pastoraat die op zeer intense wijze het bovenstaande mogelijk maakt en bevordert.

Derksen, N., *Woon hier onder mijn woord. Bibliodrama en andere vormen van pastoraal groepswork*, Kok, Kampen, 2003, 128 blz., ISBN 90 435 0755 5, €13,50

Twee maanden eerder zijn twee boeken van de hand van René Hornikx gepresenteerd. Deze beide boeken hebben geloofscommunicatie of geloofsgesprek gemeen met het boek van Nico Derksen. Ook in deze boeken staan verhalen centraal. Verhalen zijn broodnodig, mensen geven met verhalen betekenis aan hun leven en krijgen zo deel aan elkaars leven. Zij vormen de brandstof om te kunnen leven en overleven in onze individuele en pluriforme samenleving. In deze samenleving hebben grote ideologische systemen van kerk en politiek hun betekenis verloren en daarmee zijn ook de verhalen van deze systemen hun zeggingskracht kwijt. Maar mensen houden hun behoefte om verhalen te vertellen.

Een huis vol verhalen bundelt korte verhalen en getuigenissen uit verschillende religies en culturen. De auteur heeft deze verhaaltjes verzameld als hulpmiddel voor het voeren van geloofsgesprekken. Dit boek kan goede diensten bewijzen in groepsverband als voor privé-gebruik.

Het geloofsgesprek is een bepaalde methode die erop gericht is om leden van parochiële werkgroepen met elkaar over hun geloven in gesprek te laten gaan. De methode laat zich moeiteloos gebruiken in allerlei kleine groepen.

Hornikx, R., *Een huis vol verhalen. Verhalen en getuigenissen voor bezinning en gesprek*, Kok, Kampen, 2003, 312 blz., ISBN 90 435 0680, €24,90

Hornikx, R., *Het geloofsgesprek. Handreiking voor bezinning en gesprek*, Kok, Kampen, 2003, 128 blz., ISBN 90 435 0653 2, €14,90

ACTUEEL

4 oktober 2003-Kerk in de Markt III

Het gezicht van uw kerk

Kerken hebben, zo geloven we, een geweldig 'product': de blijde boodschap, saamhorigheid, nabijheid, zorg voor de medemens en alles wat daarmee samenhangt. Maar: hoe breng je nu als parochie of gemeente dat 'product' succesvol aan de mens?

Dat is de centrale vraag op de oecumenische trainingsdag *Kerk in de Markt* voor kerkelijke communicatiewerkers (zowel professionals als vrijwilligers). *Kerk in de markt* beleeft op zaterdag 4 oktober 2003 in conferentiecentrum Woudschoten bij Zeist al weer de derde jaarlijkse editie. Het wordt weer een dag om vaardigheden bij te spijkeren, nieuwe technieken te leren, creativiteit en ideeën op te doen.

Met de hulp van communicatieprofessionals, die de kerk van binnen uit kennen, maar die ook weten wat er in communicatieland te koop is. Een overzicht van de workshops

1. PR met een plan - trainers: Burret Olde en Irina Ose.

Niet zomaar wat doen, maar werken vanuit een plan. Dan bereikt u resultaten. In deze workshop leert u een PR-werkgroep op te zetten en een PR-draaiboek te maken.

2. Publiciteit bij tegenwind – trainer: Peter van der Ros.

'Geen commentaar' is vrijwel nooit een optie. Ook als het tegenzit, bent u gesprekspartner voor de pers. Bij deze workshop leert u zelf de regie in handen te houden, om te voorkomen dat anderen bepalen wat er over uw kerk geschreven hebt.

3. Kerk in de buurt - trainer: Rob van Essen.

Het bereiken van de eigen achterban – dat lukt nog wel. Maar hoe zit het met de buurtbewoners? Ook die wilt u toch graag vertellen over wat uw kerk zoal doet? In deze workshop reikt u over de grenzen van uw eigen kerk heen.

4. Effectief geld werven – trainer: Werend Griffioen.

Hoe komt u aan geld om het orgel te laten restaureren? Hoe zorgt u dat meer kerkleden bijdragen aan Kerkbalans? In deze workshop maakt u kennis met verschillende actiemogelijkheden. En u leert de brief schrijven die écht meer oplevert.

5. In de krant - trainer: Marjolein Schuurmans.

U bent veel te bescheiden: natuurlijk is de regionale krant wel geïnteresseerd in het nieuws dat u te melden hebt. In deze workshop leert u hoe u journalisten het beste kunt benaderen, en hoe úw nieuwsfeit maximale aandacht krijgt.

6. Schrijven voor je kerkblad - trainer: Lambert van Gelder

Na deze workshop bent u in staat om een nieuwsbericht te schrijven. Bovendien maakt u kennis met de verschillende manieren waarop je een onderwerp qua tekst kunt vormgeven, zoals beschouwing, column, dagboek, reportage. U kiest een van die aanpakken uit om daarmee concreet te oefenen.

7. Vormgeving en lay out - trainer: Heleen van der Sanden-de Groot

In deze workshop leert u met eenvoudige middelen de vormgeving van uw blad of folder te verbeteren. Want de vormgeving bepaalt of uw teksten gelezen worden.

8. Eindredactie kerkblad – trainer: Caspar Dullemond

Als eindredacteur bent u veel meer dan een verzamelaar van kopij. U bent degene die de teksten leesbaar maakt. O ja: de rode pen die u tijdens deze workshop leert hanteren, mag u na afloop mee naar huis nemen.

9. Het interview - trainer: Colet van der Ven

Een goed interview is een genot om te lezen. Maar zelf een interview maken valt nog niet mee. In deze workshop maakt u kennis met diverse interviewtechnieken, en u leert ze in de praktijk toe te passen.

10. Stappenplan website - trainer: Otto Sondorp

Voor u met een website begint, zijn er nogal wat zaken om rekening mee te houden. Aan de hand van de zeven weën van de site-geboorte en de ‘tien wetten van internetten’ gaat u aan het werk met een stappenplan voor het maken van een website.

11. Redactie website – trainer: Friso Keulen

Een website is nooit klaar. In deze workshop leert u een website inrichten en redigeren. En u leert hoe u bezoekers trekt en reacties van hen krijgt.

12. Geloofscommunicatie - trainer: Daan van der Waals

Kerkelijke communicatie is méér dan praktische en zakelijke informatie over wat en waar en wanneer. Uiteindelijk gaat het om het verhaal daarachter. Wat drijft ons als kerk? Wat willen wij aan anderen vertellen? In de workshop leert u gestalte te geven aan geloofscommunicatie, aan de hand van het actuele thema Advent.

Voor vragen, opgave of nadere informatie:

Stichting Nationale Oecumenische Werkgroep Kerk en Communicatie (NOW)
Tolakkerweg 23, 3739 JG Hollandsche Rading, e-mail: info@kerkindemarkt.nl
of website: www.kerkindemarkt.nl.

